

AVUSTURYA'NIN BOSNA-HERSEK'İ İŞGALİNDEN SONRA ANADOLU'YA YAPILAN BOŞNAK GÖÇLERİ: ESKİŞEHİR LÜTFİYE KÖYÜ ÖRNEĞİ

İsmail ŞAHİN* -Cemile ŞAHİN**

Özet

Osmanlı Devleti'nin dinamizmini kaybederek, gerilemenin parçalanmaya dönüştüğü XIX. yüzyılda, yükselme döneminin tam aksine, iç dönük bir iskân politikası takip edilmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, kaybettiği topraklarda esaret altında kalan ve çeşitli zulüm, işkence ve sıkıntılar karşısında mecburi göçe tâbi tutulan ve kendisine sığınan eski vatandaşlarına duyarsız kalmayarak, onlara kapılarını açmış ve onları iç bölgelere iskân edebilmek için gerekeni yapmaya çalışmıştır. Bosna-Hersek'in idaresinin Avusturya-Macaristan'a bırakılmasının ardından, yüzyıllardır hâkim millet durumunda olan Boşnakların mevcut statülerini kaybetmeleri, Avusturya-Macaristan'ın Boşnaklara karşı izlediği idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tutumlar gibi faktörler, kargaşa ve güvensizlik ortamı, Bosna-Hersek'ten göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan göçlerle Osmanlı topraklarına gelen Boşnaklar, Osmanlı Devleti tarafından Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Eskişehir bölgesi de Boşnakların ve aynı zamanda diğer göçmenlerin yerleştirildikleri önemli bölgeler arasında yer almaktadır. Coğrafi konumu, iklimi, ulaşım imkânları, sahip olduğu kaynaklar, verimli ve boş arazileri ile göçmenler için önemli yerleşim merkezlerinden biri haline gelen Eskişehir, zamanla bir göçmen kenti haline gelmiştir. Göçmenler sayesinde Eskişehir'de sosyal ve kültürel hayat canlanmış, tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetler gelişmiş, bu durum Eskişehir'i cazip ve yaşanabilir bir kent kılmıştır. Eskişehir'de Boşnakların yerleştirildikleri yerlerden birisi de Mihaliççik ilçesine bağlı Lütfiye Köyü'dür. Ortalama 1898-1900 civarında Boşnak göçmenler tarafından kurulan Lütfiye Köyü, ilk dönemlerde evliliklerin kendi içlerinde yapıldığı, kendi kültürlerinin yaşatılmaya çalışıldığı kapalı bir topluluk olsa da din ve kültür benzerliklerinin etkisiyle, zamanla yerli halkla bütünleşmeler ve dışa açılımların yaşanmasıyla topluma uyum sağlamıştır. Farklı gelenek ve kültürle toplumsal hayata zenginlik katan Lütfiye Köyü Boşnakları, özellikle inşaat ustalığı gibi işlerde yerli halka önemli fayda sağlamışlardır. Bir

* Bu makale, 24 Ekim-27 Ekim 2013 tarihli VIII. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde, "Eskişehir'in Kültürel Yapısında Boşnaklar: Lütfiye Köyü Örneği" isimli sunulan bildiriden geliştirilmiş ve makaleye dönüştürülmüştür.

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, ismailsahin@karabuk.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, cemilesahin@karabuk.edu.tr

kısmı kendi işlerini kurarak ticaret ve üretime katkı sağlarken, bir kısmı da katıldıkları tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile üretime katkı sağlamışlardır. Lütfiye Köyü Boşnakları savaş yıllarında da devlete destek vermekten kaçınmayarak, gerektiğinde şehit vermişlerdir. Ekonomik ve kültürel yönden Eskişehir’de ve Türkiye’de önemli bir yere sahip olan Boşnaklar, Türk ve Müslüman kimliği ile kendilerini Türkiye’ye ait görmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: Bosna-Hersek, Boşnak, Göçmen, İskân, Lütfiye Köyü, Eskişehir.

Abstract

In contrast to its growing period, the Ottoman Empire followed an inward settlement policy after losing the dynamism in the 19th century dissolution period. In this direction, the Ottoman Empire opened the doors to its old citizens had remained in captivity and various persecutions and in the face of difficulties torture and forced migration in the former territories and tried to do what is necessary for them to be able to in land settlement. After leaving the administration of Bosnia and Herzegovina to Austria-Hungary, Bosnians lost their dominant nation status, additionally administrative, political, social, economic and cultural policies against Bosnians made by Austria-Hungary, and chaos and insecurity led to migrations from Bosnia and Herzegovina. Bosnian immigrants from the former Ottoman territories are placed to the various parts of Anatolia by the Ottoman Empire. Eskişehir is the one of the major regions, Bosnians, as well as other migrants are placed in. With its geographic location, climate, transportation facilities, the resources of the efficient and vacant lands Eskişehir has become one of the most important settlements for migrants, over time, the city has become a city of immigrants. Thanks to immigrants, social and cultural life is revitalized agriculture, animal husbandry and commercial activities are improved. These situations shave made Eskişehir attractive and livable city. One of the places where Bosniaks are placed in is Lütfiye village in Mihalıççık town. Around 1898-1900, Lütfiye village is founded by Bosnian immigrants. In the beginning, it was a closed community; marriages are made in themselves to try to keep their culture alive, but over time though the effect of culture, religion and cultural similarities, they adapted to the local society. Bosniaks, who have enriched the social life with their different traditions and culture, have also provided important benefits especially in the construction works. By setting up their own businesses, they contribute to the production part of the business and also agriculture and animal husbandry. During the war years, Lütfiye Village Bosnians provided additional support to the state, soldiers when necessary. With their economic and cultural aspects, Bosniaks who have an important place in Eskişehir and Turkey have seen themselves as a part of Turkish and Muslim identity.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, Bosniak, Bosnian, Immigrant, Lütfiye Village, Balkans, Eskişehir.

Bosna-Hersek'in Osmanlılar tarafından fethinden sonra, Bogomil mezhebindeki kimselere çok iyi davranılmasıyla, Macar kralının ve Papaların baskısından bıkmış olan Bogomil mezhebindeki Boşnaklar, zamanla Müslüman olmaya başlamışlardır (Doğru 2013: 303). Bosna-Hersek'te İslamiyet'in yayılması konusunda çeşitli tartışmalar ve değerlendirmeler mevcuttur. Buna göre, Bogomillerin; Katolik Kilisesi'nin baskısı, Papalığa karşı derin kin beslemeleri ve dinlerinin İslam dini ile benzerliğinden dolayı kolayca İslamiyet'e geçtikleri dile getirilirken, diğer yandan da yerli Bosna beylerinin, İslamiyet'i seçerek, kendi toprakları üzerindeki imtiyazlarını korudukları iddia edilmiştir. Her ne sebeple olursa olsun, Bosnalı Müslümanlar İslamiyet'i kabul ederek, çeşitli dini inançlara dayanan Osmanlı millet sistemi içerisinde, Müslüman milletinin bir parçasını oluşturmuşlar ve toplumsal hiyerarşide, Müslüman milleti olarak yüksek bir statü elde etmişlerdir (Babuna 2012: 14).

Görüldüğü gibi, Slav kökenli bir topluluk olmalarına rağmen, dini farklılıklar nedeniyle baskı altında tutulan Boşnaklar, İslamiyet'i kabul ederek, bölgenin yeni hâkimlerinin yanında din kardeşi olarak yer almışlar ve ege-men sınıf durumuna geçmişlerdir. Aynı şekilde, bölgenin yerel idarecileri de genellikle Boşnaklardan seçildiğinden, yıllarca sürecek bir hâkimiyet dönemi başlamıştır. Diğer yandan, askeri ve mülki idarede de Boşnaklardan yararlanılmış, devşirilen Boşnak çocuklar arasında, Sokullu Mehmet Paşa, Damat İbrahim Paşa, Lala Mustafa Paşa, Hüsrev Paşa örneklerinde de olduğu gibi, sadrazamlığa kadar yükselenler olmuştur (Gündüz 2012: 13-14).

Bosnalı Müslümanlar Sırpça-Hırvatça benzeri bir dil konuşmalarına rağmen, kendilerini Sırp ve Hırvatlardan ziyade, Osmanlı Devleti ile özdeşleştirmişler ve diğer toplumlar tarafından da "Türk" olarak görülmüşlerdir. Balkanlarda "Türk" sözcüğü, "Müslüman"la eşanlamlı olup, ulusal özdeşleşmenin başlıca göstergesi din olmuştur (Karpat 2010: 239-241). Zamanla, Boşnakların kültürel kimliğinde Türk ve İslam izleri derinleşmiş, bu durum Boşnak tarihi ile Türk tarihinin birbiriyle kaynaşmasının yolunu açmıştır (Gündüz 2012: 13).

Osmanlı belgelerinde Bosnalı Müslümanlar, "Boşnaklar"¹, "Boşnak tائفesi"², "Bosnalı takımı"³, "Bosnalı kavmi" şeklindeki ifadelerle tanımlanmıştır. Sonraki süreçte ise 90'lı yıllarda toplanan bir halk meclisinde (Tüm Boşnaklar Meclisi), Bosna halkının ulusal adı olarak "Boşnak" ya da "Bosnalı" adı kabul edilmiştir (Babuna 2012: 2,16). Müslüman olmuş bölge halkına, günümüzde "Boşnak" denilmektedir.

¹ Örn: BOA. HAT, 408- 21252/A.

² Örn: BOA. C.AS, 1220-54745.

³ Örn: BOA. HAT, 421-21715/D.

Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan Tarafından İşgali

XVIII. yüzyılda Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik hareketlerinin de etkisiyle, bu topraklarda çıkarları olan diğer devletler tarafından bir çatışma aracı olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, "Büyük Hırvatistan" hayali ile Bosnalı Hırvatlar, diğer yandan da "Büyük Sırbistan" hayali ile Sırp kışkırtılmış, Rusya'nın panislavizm politikasının da etkisi ile bölgede isyanlar başlamıştır. Kısa süre içerisinde siyasi kimliğe bürünen bu isyanlar, İngiltere, Avusturya, Macaristan ve Rusya'nın da bu isyanları destekleyerek, koruyucu rolünde işe karışmaları neticesinde artarak devam etmiştir. Panislavist örgütlerin yardımıyla Ruslar, Bosna-Hersek, Sırbistan, Bulgaristan gibi bölgelerde isyanlar hazırlamışlardır. İlk olarak 1804'te "Sırp İsyanı" başlamış, ardından 1861 "Hersek İsyanı" ve diğer isyanlar gelmiştir (Kondo 2003: 6; Gölen 2013: 370-376)⁴.

1861 İsyanının ardından, 1875 yılına gelinceye kadar Bosna'da küçük çaplı anlaşmazlıkların dışında kayda değer bir olay yaşanmasa da bu dönemde panislavist gayeler taşıyan örgütlerin bölgedeki, kışkırtma amaçlı çalışmaları aralıksız devam etmiştir. Bunların dışında Avusturya ve Rusya'nın müdahaleleri, ayrıca Sırbistan ve Karadağ'ın çıkan isyanlarla muhtariyet kazanmış olmaları gibi faktörler de Bosna-Hersek'teki Hıristiyanları isyana teşvik etmiştir (Gölen 2009: 122-123). Dünya siyaset sahnesinde meydana gelen değişim ve gelişmelerin Balkan topraklarına yansımaları neticesinde 1875 yılında Hersek İsyanı çıkmıştır (Emgili 2012: 96). Bosna'nın güneybatısında yer alan ve 1875'te Bosna'ya bağlı bir sancak olan Hersek bölgesi, konumu itibari ile hem komşu ülkelerin hem de Rusya'nın İslav propagandaları için elverişli bir konumdadır. Hersek isyanı başlamadan önce Bosna-Hersek'in nüfusu yaklaşık 1.200.000 olup, bunlar din ve mezhep yönünden Müslüman, Ortodoks ve Katolik idi. Sayıca Hıristiyanlar çoğunlukta olmasına rağmen, ekonomik ve sosyal yönden Müslümanlar daha üstün durumdaydılar. Çünkü tarımın esasını teşkil eden çiftlikler Müslüman ağaların mülkiyetinde olduğundan, Hıristiyanlar bu toprakları çeşitli icar usulleri ile işletiyorlardı ki ayaklanma da buradan çıkmıştır (Armaoğlu 2003: 494; Mahmud Celâleddin Paşa 1983: 52-53)⁵. Hersek isyanı görünürde, Nevesin kazası Hıristiyan halkından bir kısmının ağnam vergisinin fazlalığından ve görevlilerin kötü muamelesinden şikâyet ederek Karadağ'a sığınmaları üzerine başlamış, Karadağ Prensi'nin de işin içine Rusya'yı sokması üzerine Hersek isyanı kısa süre içerisinde bir Avrupa sorunu haline gelmiştir. Bu isyan ilk etapta, daha iyi bir hayata kavuşmak ve baskılara

⁴ İsyanlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, C.1, Küre Yay., İstanbul: 2009.

⁵ Bosna-Hersek Ayaklanması ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mithat Aydın, *Balkanlar'da İsyân, Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, Yedi-tepe Yay., İstanbul: 2005, s. 41-62; Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyânları (1839-1878)*, Alter Yay., Ankara: 2009, s.122-133; Mahmud Celâleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat (Tarihi Hakikatların Aynası)*, Berekât Yay., İstanbul: 1983, s.51-58.

karşı koymak için çıkmışsa da sonraları nitelik değiştirmiş, isyancılar milliyetçi duygularla hareket etmeye başlamışlardır (Armaoğlu 2003: 494; Emgili 2012: 97-98). Sonuçta, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kötü durumun da hazırladığı nedenlerle birlikte, milliyetçilik hareketleri, Eflak-Boğdan, Mora ve diğer Osmanlı Balkan eyaletlerinin ayaklanmalar sonucunda birtakım tavizler kazanması, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması gibi dış faktörlerin, ayaklanma üzerinde daha büyük bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (Aydın 2005: 44-45; Mahmud Celâleddin Paşa 1983: 53-54).

Osmanlı Devleti isyanı bastırmak için harekete geçmiştir. Ancak bu isyan; Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan gibi yerlerde büyük bir heyecana sebep olmuş ve buralardan Hersek'e silah, para ve insan desteği geldiğinden, bu durum isyanın bastırılmasını zorlaştırmıştır. Neticede isyanın geniş alanlara yayılarak, kritik bir noktaya gelmesi üzerine, başta Avusturya ve Rusya olmak üzere Avrupa devletleri kendi çıkarları doğrultusunda Balkan sorunu ile ilgilenmeye başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nden bölgede ıslahat yapılması istenmiş ancak istenilen ıslahat yapılmasına rağmen isyanlar durmamıştır. Osmanlı Devleti bölgede yaptığı ıslahat önlemleriyle Avrupa'nın müdahale girişimlerini önlemeye çalışmışsa da başarılı olamamış, sorun uluslararası bir boyut kazanmıştır (Gölen 2009: 125-128). Neticede 1875'de başlayan isyan Osmanlı-Rus Savaşı'na dönüşmüş ve Osmanlı Devleti'nin, yapılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda aldığı mağlubiyet, Balkan topraklarının büyük bir bölümünün kaybedilmesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Rumeli'nin büyük bir bölümü Bulgaristan'a verilmiş, önemli toprak kayıpları yaşanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, panislavizm politikasında başarılı olarak, Osmanlı topraklarını istediği gibi parçalama imkânına kavuşmuştur. Ancak, bu şekilde Balkanlarda Rus nüfuzunun artması, İngiltere ve Avusturya-Macaristan'ı endişelendirmiş ve yaptıkları itiraz üzerine Berlin'de yeni bir kongre toplanarak, yerine Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) imzalanmıştır. Berlin Antlaşması'nın 25. maddesi⁶ Bosna-Hersek'i ilgilendirmektedir. Bu maddeye göre Osmanlı Sultanı'nın hükümlerlik haklarının korunması şartıyla Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakılmış böylece, Bosna-Hersek üzerindeki Osmanlı hâkimiyeti sadece görünüşte kalmıştır. Böylece Bosna-Hersek'te 1463'den bu yana 415 yıl aralıksız devam eden Türk hâkimiyeti fiilen sona ermiştir (Gölen 2009: 128).

⁶ 1878 Berlin Antlaşması Mad. 25: "Bosna ve Hersek eyaletleri Avusturya Devleti tarafından asker ikâme ve idare olunacaktır. Avusturya Devleti Sırbistan ile Karadağ arasında cenubi şark istikametince (Metroviçe)'nin öte tarafına kadar mümtedd olan (Yeni pazar) sancağının idaresini der-uhde etmek arzusunda bulunmadığından orada idare-i Osmaniye bâki kalacaktır. Mama-fih usul-ü cedide-i politika ile tarık-ı muhâberâtın serbesti ve emniyetini temin için Avusturya Devleti (Yeni pazar)'ın her tarafında asker bulundurmamak ve askeri ve ticaret yolları yapmak salâhiyetini muhafaza eder. Avusturya Devleti ile Hükümet-i Seniyye için teferruatını ileride bil-ittifak kararlaştırılacaktır." Bkz. Muâhedât Mecmuası, C.V, TTK Yay., Ankara 2008, s.126.

Osmanlı Devleti'nin, Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in idaresini geçici olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bırakması, Bosna-Hersek ahalisinde derin bir kaygı yaratmış ve ülkedeki Müslüman toplum üzerinde önemli değişiklikler meydana getirmiştir (Gündüz 2012: 19; Gölen 2009: 128). İşgalin özellikle toplumsal boyutu oldukça önemli olup bu durum, Bosna'nın 400 yıldır ait olduğu ve tam anlamıyla bütünleştiği Doğu medeniyetinden koparılması anlamına gelmektedir. Bosnalı Müslümanlar başlangıçta bunu kabullenememişler ve Bosna-Hersek'in işgaline karşı ilk tepkileri askeri direniş şeklinde olmuşsa da 29 Temmuz'da başlayan işgal, 20 Ekim 1878'de tamamlanmış, böylece Bosna-Hersek'te Osmanlı hâkimiyeti dönemi kapanmıştır. Ardından 7 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'in resmen Avusturya-Macaristan toprağı olduğu ilan edilmiştir (Djurdjev 1992: 301; Karatay 2013: 527). Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılmasından sonra, Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına ilk kitlesel göç hareketleri⁷ başlamıştır (İpek 1999: 5; Emgili 2012: 192-200).

Göç Olgusu ve Boşnak Göçleri

Göç en geniş anlamıyla; dini, iktisadi, siyasi, sosyal ve diğer sebeplerle insan ve insan topluluklarının hayatlarının tamamını veya bir parçasını geçirmek üzere, tamamen yahut geçici bir süre için, bir iskân bölgesinden diğerine yerleşmek amacıyla yaptıkları coğrafi yer değiştirme hareketidir (İpek 1999: 1). Göç, kişinin tabii, iktisadi, siyasi ve benzeri mecburiyetler karşısında, yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, bir başka çevreye, yabancısı olduğu çevre ve insan topluluğuna katılması olayıdır (Ağanoğlu 2001: 25).

Tarihi olaylar neticesinde insanların yer değiştirmek zorunda kalmaları hafızalardan kolayca silinmemekte, çeşitli izler bırakmaktadır. İnsanın hayat hakkını elinde görme, boyun eğdirme, göç, şiddet kullanma ve savaş olarak devam eden silsilenin, en haysiyetsiz basamaklarından biri olan göç, hangi millet ya da din mensubunun başına gelirse gelsin bir insanlık dramıdır (Ağanoğlu 2001: 17).

Türk tarihinde, çeşitli sebeplerle yaşanan göç olaylarına çok sık olarak rastlamak mümkündür. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Balkanlar'da ve diğer bölgelerde hâkimiyetin kaybedilmesi ve yaşanan gelişmeler neticesinde, Müslüman ahalinin katliam, baskı ve zorlamalar nedeniyle göç etmek zorunda kalmasıyla, Osmanlı Devleti de göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı topraklarına ilk göç akınları, başta Rusya olmak üzere Osmanlı Devleti'ne komşu olan devletlerin Osmanlı üzerindeki emellerinden doğan savaşlarla başlamıştır (İpek 1999: 1). Osmanlı Devleti ve ardın-

⁷ Boşnakların Türkiye'ye Göçleri ile ilgili olarak bkz.: Fahriye Emgili, *Yeniden Kurulan Hayatlar Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul: 2012, s.192-260.

dan Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik açıdan çok zor durumda oldukları dönemlerde, eskiden sahip oldukları topraklardan yapılan göç meselesiyle uğraşmak zorunda kalmışlardır (Ağanoğlu 2001: 17). Fethedildikten ve en geniş sınırlara ulaşıldıktan sonraki süreçte başlayan geri çekilme ile birlikte yaşanan göç probleminin en yoğun olarak görüldüğü bölgelerden birisi de Balkanlardır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi, 1878'de Avusturya-Macaristan'ın idaresine verilen Bosna-Hersek'in, 1908'de resmen Avusturya-Macaristan'a katılmasıyla, Osmanlı Devleti'nin buradaki hakları sona ermiştir. Bosna-Hersek'in işgali, hem Bosnalı Müslümanlar, hem de Avusturya-Macaristan yönetimi açısından karmaşık bir duruma neden olmuştur. Bosnalı Müslümanlar, yüzyıllardır maddi ve manevi bağlarla bütünleştikleri Osmanlı Devleti'nin aleyhine genişleyen gayrimüslim bir devlet olarak gördükleri Avusturya-Macaristan'ın temel amacının, Müslümanları Bosna topraklarından sürmek ve mallarını ellerinden alarak Hıristiyanlara vermek olduğuna inanmışlardır (Gündüz 2012: 21). Avusturya-Macaristan'ın bölgeyi önce geçici olarak işgali, ardından ilhak etmesi ile bölgede zulüm ve baskı dönemi başlamıştır⁸. İşgalden sonra Avusturya, Bosna-Hersek'in Ortodoks, Katolik ve Müslüman ahalisi arasında çatışma ortamı hazırlamış, Müslümanlar üzerinde istediği otoriteyi kurabilmek için baskı ve asimile faaliyetlerine başlamıştır⁹. İşgalden sonra Avusturya, Bosna-Hersek'in Ortodoks, Katolik ve Müslüman ahalisi arasında çatışma ortamı hazırlamış, Müslümanlar üzerinde istediği otoriteyi kurabilmek için baskı ve asimile faaliyetlerine başlamıştır⁹. Avusturya'nın atadığı mahalli idareciler ağır vergiler altında halkı ezmişler ve mallarını müsadere etmişlerdir. Diğer yandan camilere şarap ve domuz eti doldurularak Müslümanların ibadet özgürlüklerinin kısıtlanması, evlerin ve camilerin askeri depo haline getirilmesi, öğrenim dilinin Almanca olması, Müslüman çocukların Katolik okullarına gitmeye mecbur bırakılması ve din eğitiminin Katolik mezhebini öğretecek şekilde programlanması gibi faaliyetlerle Hıristiyanlaştırma çalışmalarının yapılması, Müslümanların arazi satın almalarının engellenmesi, Müslümanlar aleyhine keyfi para, sürgün ve hapis cezalarının uygulanması, ağır baskılar, can, mal ve namus güvenliğinin kalmaması gibi ağır baskı ve zulümler¹⁰ yüzünden, çok sayıda Müslüman göçte zorlanmış ve ülkeyi terk etmiştir (Tacoğlu vd. 2012: 1942; Emgili 2012: 193-198)¹¹.

Yaşanan olaylar karşısında can, mal ve namus korkusu, Bosnalı Müslümanların endişelerini daha da arttırmış ve Osmanlı Devleti'ne gönderdik-

⁸ BOA. HR. SYS, nr. 256 /2; İvo Andrić tarafından kaleme alınan Drina Köprüsü adlı romanda; Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgali, Avusturyalıların Bosna'daki tutumları, Osmanlı yönetimi ile Avusturya yönetimi arasındaki fark ve dönemin sosyal, politik ve ekonomik olaylarının değerlendirilmesi gerçekçi bir şekilde ele alınmıştır. Bkz. İvo Andrić, *Drina Köprüsü*, Çev: H. Ali Ediz - Nuriye Müstakimoğlu, İletişim Yay., İstanbul 2012, bölüm aralıkları XI - XXIII, s.131-321.

⁹ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1992, s.192-196 .

¹⁰ BOA. HR. SYS, nr. 256 /2.

¹¹ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, , s. XII.

leri mektuplarla yaşananları dile getirmişler, durumlarının düzeltilmesi ve göç etme yönünde müracaatta bulunmuşlardır¹². Bosna Müslümanlarının Osmanlı Devleti'ne yaptıkları müracaatların artması ve yaşanan gelişmeler üzerine yeni bir durumla karşı karşıya kaldığını anlayan Osmanlı Devleti ilk etapta bu şikâyetlerin, yeni idarenin benimsenmemiş olmasından kaynaklandığını düşünmüştür. Ancak zamanla yaşanan gelişmeler ve Bosnalı Müslümanların göç etmeye başlamaları, durumun sanıldığı kadar basit olmadığını ve vahametini ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti, Bosna-Hersek Müslümanlarının içinde buldukları durumun incelenmesi için çalışmalar başlatmış¹³, bu mesele ve alınacak tedbirlerle ilgili raporlar hazırlanmıştır. Yapılan görüşmelerde, Bosna Müslümanlarının topluca göç etmelerinin; bölgedeki dengeleri sarsacağı, Osmanlı'nın bölge üzerindeki egemenlik hakları ile Avusturya'ya karşı elde ettiği bazı askeri avantajları ortadan kaldıracığı, Avusturya'nın göç edenlerin mülklerini Hıristiyanlara dağıtarak nüfuz elde edeceği, ayrıca göç edeceklerin birçok sorunla karşılaşacakları ve devletin içinde bulunduğu ekonomik sıkıntılardan dolayı bunlara gerekli ve yeterli yardımın yapılamayacağı gibi birçok sakıncaları olduğundan bahsedilmiş, bu nedenlerden dolayı Bosna Müslümanlarının toplu göçlerinin önlenmesi, ancak yine de göç etmek isteyenlerin, nakil ve iskânları için gerekli yardımın yapılması kararlaştırılmıştır¹⁴. Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti, ekonomik faktörler başta olmak üzere çeşitli sebeplerle, önce göçü desteklememiş ve önlemeye çalışmıştır.

1878 Berlin Antlaşması ile Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan yönetimine bırakılmasından sonra, Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına ilk kitlesel göç hareketleri başlamış ve özellikle siyasi huzursuzlukların yaşandığı dönemlerde artan, 1918'e kadar beş büyük göç dalgası olmuştur. 1878'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna'yı işgalinden sonra ilk büyük göç hareketi yaşanmış, ardından 1882'de Avusturya'nın Boşnaklara askerlik mecburiyeti getirmesi ile ikinci göç hareketi başlamıştır. 1893-1899 yılları arasında biraz durulsa da, üçüncü göç hareketi 1900 yılında, dördüncüsü 1908'de Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhakı sonucunda gerçekleşmiştir. 1918'de ise beşinci göç dalgası yaşanmıştır. Elbette bu beş büyük göç dalgasının dışında da Boşnakların başka göçleri yaşanmış ve süreç içerisinde uzun yıllar devam etmiştir (Dedeic 2012: 697-698). 1878 Berlin Kongresi'nden sonra Osmanlı topraklarına yönelik olarak başlayan Boşnak göçlerinin temelinde, Avusturya-Macaristan'ın Boşnaklara karşı izlediği idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tutumlar yatmaktadır (Tacoğlu vd. 2012: 1942). Özellikle ekonomik ve dini faktörler göçün en önemli sebebini oluşturmuştur ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde

¹² *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s.264-267.

¹³ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s.221-223.

¹⁴ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s.323-327.

birçok zorluk ve zulüm yaşamış olan Boşnaklar, çareyi göç etmekte bulmuşlardır.

Göç edenlerin kayıtları ancak 1883'ten sonra düzenli olarak tutulduğu için, göç eden Müslümanların sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak, yaklaşık olarak 150.000 ile 300.000 kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1891'den sonra tutulan kayıtlara göre, göç edenlerin büyük çoğunluğunun tarımla uğraşanlar yani köylülerden oluştuğu, ardından sırasıyla zanaatkarlar, işçiler ve gündelikçiler, tüccarlar, serbest meslek sahipleri ve diğerlerinin geldiği anlaşılmaktadır (Babuna 2012: 27-28). 1883 yılında göç ve göçenlerin geri dönüşü yasaklanarak, boşalan yerlere de hemen Hırvatlar yerleştirilmişlerdir. Sonuçta Boşnakların nüfusu oransal olarak sürekli düşmüştür (Karatay 2013: 527-528). 1870 yılında Türk makamlarınca yapılan resmi nüfus sayımına göre Müslümanların oranı % 50.84, Ortodoksların oranı % 36.50, Katoliklerin oranı % 12.64 iken, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ele geçirdikten sonra yaptığı resmi sayıma göre ise; Müslümanların oranı % 38.73, Ortodoksların oranı % 42.88, Katoliklerin oranı da % 18.08 olarak tespit edilmiştir¹⁵. Bu durum, Bosna'daki Müslüman halkın sayısının, yaşanan ölümler ve göçler neticesinde yaklaşık % 35'lik bir azalmaya uğradığını göstermektedir (Tacoğlu vd. 2012: 1943).

Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı önemli bir siyasi güç olarak gördüğü Boşnakların göçüne temelde karşı olmasına rağmen, Bosnalı Müslümanların korunarak, bunlara sahip çıkılması gerektiği inancıyla hareket etmiş ve eldeki imkânlar ölçüsünde göçmenlere nakil ve iskân konusunda yardım edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin Boşnakları İskân

En geniş anlamıyla "beşeri bir yerleşme" olarak tanımlanabilen iskân, "yurtlandırma, şenlendirme", iskân etmek ise "yurt kazandırmak, boş bir yere insan yerleştirmek" gibi anlamlara gelmektedir. Bütün toplumlarda oldukça önemli olan iskân sorunu, nüfus ve toprağın dağılımı, devlet hizmetlerinin ülke geneline yayılması, ülke kaynaklarının kullanılması, etnik grupların din ve inançların ülke düzeyindeki dağılımı, yerel yönetimler ve yerel sorunların çözümü, devlet egemenliğinin korunması, üretimin artırılması gibi birçok konuyu yakından ilgilendirmektedir (Babuş 2006: 13-19; Tanoğlu 1954: 1-2). Siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, idari, hukuki ve daha birçok yönleriyle, bir millet ve devlet için oldukça zor bir problem olan göç meselesi de, göçmenlerin yeni geldikleri ortama uyum sağlamaları, kaynaşmaları ve yeni bir toplumun meydana gelmesinde oynadıkları roller bakımından, iskân politikası ile yakından ilişkilidir (Karpas 2003: 18).

Osmanlı Devletinin dinamizmini kaybederek, gerilemenin parçalanmaya dönüştüğü XIX. yüzyılda, yükselme döneminin tam aksine, içe dönük bir

¹⁵ *Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, s.5.

iskân politikası takip edilmiştir. Sürekli toprak kayıplarının yaşandığı bu dönemde Osmanlı Devleti, esaret altında kalan ve Avrupalı devletlerin mecburi göçe tâbi tutma politikası karşısında kendisine sığınan eski vatandaşlarına duyarsız kalamayarak, istila edilen topraklardan göç eden binlerce Müslüman ahaliye, insani duygular başta olmak üzere çeşitli sebeplerle kapılarını açmış ve bunlar iç bölgelere nakledilerek, yeniden yerleştirilmek mecburiyetinde kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin, ülkeye gelen göçmenleri iskân politikasında, sınırların güvenliği, nüfusun arttırılması, etnik dengenin sağlanması, stratejik hedefler ve toprağın işlenebilir hale getirilmesi gibi faktörler önemli rol oynamıştır (Yılmaz 1999: 587; Erkan 1999: 613).

Yukarıda da bahsedildiği gibi, Bosna-Hersek'in idaresinin Avusturya-Macaristan'a bırakılmasının ardından, yüzyıllardır hâkim millet durumunda olan Boşnakların mevcut statülerini kaybetmeleri, Avusturya-Macaristan'ın Boşnaklara karşı izlediği idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tutumlar gibi faktörler, kargaşa ve güvensizlik ortamı, Bosna-Hersek'ten komşu ülkelere göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti, her ne kadar Boşnakların göçüne temelde karşı olsa da Bosnalı Müslümanların korunarak, bunlara sahip çıkılması gerektiği inancıyla hareket etmiş, yaşanan bütün sıkıntılara rağmen, imkânlar ölçüsünde gereken yardımlar yapılmaya çalışılmıştır. Padişah II. Abdülhamid, Türk kültür çevresinde yer alan bu Müslümanların korunarak sahip çıkılması gerektiği inancıyla hareket etmiş, bunların nakil, barınma ve iskân işleriyle yakından ilgilenmiştir.

Ancak, özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi'nden) sonra Kırım, Kafkasya, Romanya, Bulgaristan, Doğu Rumeli ve Bosna-Hersek gibi çeşitli bölgelerden akın akın Anadolu'ya doğru başlayan göçler karşısında Osmanlı Devleti büyük bir karışıklık ve çaresizlik içerisinde kalmıştır. Anadolu, ardı arkası kesilmeyen göçler ve yersiz yurtsuz iskân edilmeyi bekleyen göçmenlerle dolup taşmıştır (Gündüz 2012: 171). Bir milyondan fazla kişinin göçmen olarak yollara düştüğü 93 Harbi, Osmanlı Devleti'nin iskân siyasetinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Göçmenlerin nerelere iskân edileceği, en kısa sürede nasıl üretici hale getirilecekleri, ekonomik zorlukların nasıl aşılacağı, yeni yerleşim yerlerinin ne şekilde açılacağı gibi konular, çözüm bulunması gereken acil sorunlar olmuştur (Bilecen 2005: 78). 1879'dan itibaren ilk göçmenlerin Osmanlı topraklarına girmeye başlamaları ve göçlerin belirli aralıklarla fakat farklı yoğunlukta devam etmesi, hangi bölgeden ne kadar göçmenin geleceğinin hesap edilememesi ve buna göre bir planın yapılamaması, yöneticilerin belli bir iskân politikası geliştirmesini engellemiştir. Göçmenlerin biran önce iskân edilerek üretici duruma getirilmeleri, en acil ve önemli mesele olmuştur (Yılmaz 1999: 592; Erkan 1999: 90-95). Bu doğrultuda, göçmenlerle ilgili işlere bakmak üzere "İdâre-i Umumiyye-i Muhâcirîn Komisyonu" kurulmuştur. Yine, göçmenlerin iskân ve iâşe meseleleri ile ilgili genel kararlar almak, iskân mahallerini tespit ederek, gerekli tedbirleri almak amacıyla, bizzat II.

Abdülhamid başkanlığında "Umûm Muhâcirîn Komisyonu" adıyla ayrı bir komisyon oluşturulmuştur (İpek 1999: 68-74). Göçmen iskân edilen vilayetlerde ise "İskân-ı Muhâcirîn Memurluğu" kurulmuştur (Demirel 2008: 288).

Boşnak göçmenlerin Osmanlı topraklarına girmeye başlamaları üzerine Osmanlı Devleti öncelikle sahile kıyısı olan valiliklere yazılar gönderecek, iskâna müsait bölgelerin olup olmadığını tespit etmeye çalışmıştır. Kara, deniz ya da demiryolu ile Osmanlı topraklarına gelen göçmenler, öncelikle geçici iskân bölgelerine, daha sonra da kalıcı yerlere sevk edilmeye çalışılmıştır. Ancak, Boşnak göçmenler genellikle ulaşılabilen ilk iskân sahalarına yerleştirildiklerinden, Boşnak yerleşim alanları İzmit'ten İzmir'e doğru kıyı şeridi boyunca ve demiryolu bağlantısı olan iç kesimlerde yer almaktadır. Bosna göçmenleri genel olarak Rumeli'de; Edirne, Tekirdağ, Lüleburgaz, Hayrabolu gibi bölgelere, Anadolu'da ise; İstanbul, Bursa, Yenişehir, Karamürsel, İnegöl, Biga, Adapazarı, İzmit, İzmir, Adana, Eskişehir, Ankara, Kütahya ve Afyonkarahisar gibi bölgelere yerleştirilmişlerdir (Gündüz 2012: 171-202; Demirel 2008: 290).

Osmanlı Devleti, bir yandan göçmenlerin en kısa sürede iskân edilerek gündelik hayatlarını sürdürebilmeleri için çaba gösterirken, diğer yandan da üretici bireyler olarak topluma katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla çeşitli yardımlarda bulunmuştur¹⁶. Bu doğrultuda; iskân bölgelerine nakil için gerekli masrafların karşılanması ve kalıcı olarak yerleşebilecekleri arazilerin tahsisi, köylerin kurulması, konut inşası¹⁷, yiyecek¹⁸, giyecek ve nakdi yardımların yapılması, sağlık, eğitim ve din hizmetleri için gereken personel ve masrafların karşılanması, zanaatkârlara gerekli imkânların sağlanması, tarımla uğraşanlara gerekli tarımsal araç-gereç, öküz ve tohumluk yardımı, vergi ve askerlik gibi alanlarda bazı muafiyetlerin sağlanması gibi çalışmalar yapılmıştır (Ağanoğlu 2001: 193-207; İpek 1999: 214-227). Osmanlı Devleti içinde bulunduğu zor şartlar içerisinde ve imkânlar ölçüsünde göçmenler için elinden gelen her türlü yardımı yapmaya çalışmışsa da elbette bunların yetersiz olduğu ve göçmenlerin sıkıntılarının tam olarak giderilemediği anlaşılmaktadır.

Bosna göçmenleri, kendi geldikleri yerlere yakınlığı, iklim ve hayat şartlarının benzerliğinden dolayı öncelikle Avrupa topraklarında yerleşmek istemişler, Osmanlı Devleti de bu istek doğrultusunda her türlü yardımı ve

¹⁶ Bosna göçmenlerine yapılan yardımlarla ilgili olarak: BOA. DH. MKT., nr. 584/47 ve İ. HUS., nr. 91/1319-B-47: Mihaliççik'in Eskipazar bölgesinde iskân olunan Boşnaklara (17 hane), çift hayvanı alınması için 1000'er kuruş verilmesi ve Ankara'ya yerleştirilen Boşnaklara gerekli tarım aleti ve hayvan yardımının yapılması ile ilgili hükümler örnek olarak gösterilebilir.

¹⁷ BOA. İ. HUS., nr. 88/1319-M-30: Ankara'ya gelen sekiz bin Bosna göçmenine ev inşa edilmesi hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir.

¹⁸ BOA. MV., nr. 61/57: İnegöl kazasına yerleştirilen Bosna göçmenlerine yaklaşan kış mevsimi nedeniyle tohumluk ve yemeklik olarak buğday dağıtılması hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir.

kolaylığı sağlamıştır (Demirel 2008: 291). Osmanlı Devleti'nin çabaları ve yardımlarına rağmen, Bosna göçmenleri önemli sorunlarla karşılaşmışlar ve büyük sıkıntılar yaşamışlardır. Öncelikle iklim şartları, sıtma ve özellikle yetersiz temizlik ve beslenmeden kaynaklanan salgın hastalıklar, işsizlik, dil sorunu, eğitim ve yaşanan hayal kırıklığı, bu sıkıntıların başında gelmektedir. Bu sıkıntılara bağlı olarak çok sayıda Boşnak hayatını kaybetmiştir.

Boşnaklar, mevcut şehir, kasaba ve köylerde bulunan boş arazilere yerleştirildikleri gibi, boş hazine arazilerine¹⁹ de toplu olarak yerleştirilmişler ve bu şekilde yeni yerleşim yerleri oluşturulmuştur. Yeni oluşturulan yerleşim yerlerine genellikle; İhsaniye, Lütfiye, Teşvikiye, Şevkatiye gibi isimlerin yanında, padişah isimlerine dayanarak Hamidiye, Mecidiye, Mahmudiye, Sultaniye gibi isimler ve Boşnak, Bosna, Boşnaklı gibi isimler verilmiştir. Ancak zamanla bu isimlerde değişiklikler yapılmıştır (Demirel 2008: 289).

Günümüzde Anadolu'nun hemen her yerinde Bosna göçmenlerine rastlamak mümkündür. Eskişehir bölgesi de sahip olduğu birtakım özellikler nedeniyle, göçmenlerin yerleştirildikleri yerlerin başında gelmektedir.

Eskişehir Yöresinde Boşnaklar

İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında yer alan Eskişehir, kuzeyinde Karadeniz, kuzey-batısında Marmara, batı ve güney-batısında Ege bölgeleri ile komşu olup, doğudan Ankara, güneyden Afyonkarahisar ve Konya, batıdan Bilecik ve Kütahya, kuzeyden ise Bolu illeri ile çevrelenmiştir.

Eskişehir'in Merkez ilçe, Çifteler, Alpu, Han, Mihalgazi, Beylikova, Günyüzü, Mahmudiye, Mihaliççık, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar ve İnönü olmak üzere toplam 13 ilçe ve 396 civarında köyü vardır (Oğuzoğlu 1995: 398). İç Anadolu, Batı Karadeniz ve Akdeniz iklimlerinin etki alanı içerisinde kalan Eskişehir, bu etkilerin tesiri ile ortaya çıkan, kendine özgü bir iklim sahitir. Şehrin kuzeyden ve güneyden dağlarla, batıdan ise yüksek platolarla çevrili olması, Akdeniz ve Karadeniz iklimlerinin etkisini sınırlandırmakta olup, şehirde genellikle sert ve karasal bir iklim hüküm sürmektedir ve denizden yüksekliği ortalama 792 metredir (Albek 1991: 13; Yurt Ansiklopedisi 1982: 2824).

Sakarya Nehri'nin bir kolu olan Porsuk (Tymbrius) Çayı ve ona dökülen Sarısu'nun aktığı geniş bir ovada yer alan Eskişehir, bu ovanın verimliliği ve coğrafi konumu nedeniyle, tarih öncesi dönemlerden itibaren günümüze kadar sürekli bir yerleşim bölgesi olmuştur. Tarihi, Anadolu'nun tarihi kadar eski olan ve Anadolu'nun geçirdiği bütün devirleri geçiren Eskişehir, Anadolu'daki ilk yerleşim merkezlerinden biri olup, M.Ö. 3000 yıllarına kadar giden yerleşim tarihi ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır (Şahin 2011: 130).

¹⁹ BOA. Y. PRK. ŞH., nr. 1/45: Alibey Çiftlik-i Hümâyunu'nun Taşlıca müftüsü ve Bosna muhacirlerine taksimi hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir.

Tarihin her döneminde işlek ve önemli bir yol kavşağı, ticari, ekonomik ve stratejik bir nokta durumunda olan Eskişehir'in, bu özelliklerinin yanında, verimli bir ovaya, olumlu iklim koşullarına ve sıcak su kaynaklarına sahip olması, her dönemde bölgede yerleşimi etkilemiştir. Sahip olduğu özellikler, bölgenin sürekli göç almasının da temel nedenleri arasındadır.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren Türkler tarafından ideal bir yerleşim bölgesi olarak görülen Eskişehir bölgesi, Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile bütünleşerek, önemli yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde aldığı yenilgilerden sonra sınırlarının daralmaya ve geri çekilmeye başlaması ile beraber, toprak kaybetmeye başladığı dönemlerden ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan itibaren Kırım ve Kafkasya bölgelerinden, 1911-1912 Balkan Savaşı'ndan itibaren de Rumeli bölgesinden göç eden kalabalık kitlelerin yerleştirilmesiyle, Eskişehir bölgesi giderek kalabalıklaşmıştır (Doğru 1990: 221; Veren 2012: 16). XIX. yüzyıl Eskişehir bölgesinin yerleşme devreleri içerisinde en canlı dönemlerden biri olup, bu dönemin başlarından itibaren Kırım, Kafkasya, Romanya, Bulgaristan ve Balkanlardan gelen büyük göçmen grupları Eskişehir ve çevresine yerleştirilmişlerdir. Böylece, XIX. yüzyıla kadar küçük bir kasaba görünümünde olan Eskişehir'in yapısı, 1860'dan itibaren yavaş yavaş değişmeye başlamış ve bunda, şehre yerleştirilen göçmenlerin büyük etkisi olmuştur (Tunçdilek 1954: 193; Önder vd. 2005: 130).

Göç sorunu ile karşılaşılmasının ardından Osmanlı Devleti göçmenleri iskân konusunda; tarıma elverişli boş arazilerin üretime kazandırılması ve mali kaynakların arttırılması, stratejik açıdan önemli bölgelere Müslüman-Türk unsurların yerleştirilmesi, etnik dengenin sağlanması ve göçmenlerin biran önce yerleştirilmeleri gibi noktalara dikkat etmiştir. Göçmenler ise; üretim yapabilecekleri imkânların sağlandığı, pazarlara ve akrabalarına yakın olabilecek şekilde ulaşım kolaylığının olduğu anayollar civarlarında yerleşmek istemişlerdir. Dolayısıyla Eskişehir bölgesi, demiryolu hattının buradan geçmesi ve ulaşım imkânları, boş ve geniş arazilere, farklı iklim özelliklerine sahip olması ile her iki tarafın da beklentilerine cevap verebilecek niteliktedir (Önder vd. 2005: 130-134). Bu durumda, toprak kayıplarının başlaması ve buna bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin göç sorunu ile karşılaşmaya başlamasından itibaren, göçmenler için uygun ve güvenli bir yer olarak görülen Eskişehir bölgesine kalabalık gruplar halinde yerleşmeler başlamıştır.

Eskişehir'e yapılan göçler neticesinde, Eskişehir'de kozmopolit bir yapı ortaya çıkmıştır. Eskişehir yerleşimi incelendiğinde halkın % 58'inin yerli, Yörük ve Türkmenlerden, % 42'sinin de Göçmenlerden oluştuğu görülmektedir (Koçkar 1999: 8). Eskişehir bölgesinde, çok değişik kökenli ve değişik tarihlerde yerleşmiş gruplara rastlanmaktadır. Bu gruplar; Manavlar (eski yerliler), Türkmenler, Tatarlar, Çerkezler, Macırlar (aslen muhacir), Ro-

manya ve Bulgaristan göçmenleri, Boşnaklar, Abazalar gibi unsurlardan oluşmaktadır (Tunçdilek 1954: 191; Veren 2012: 17).

Bosna göçmenlerinin yerleştirildikleri bölgeler arasında bulunan Eskişehir'de, göçmenlerin bir kısmı önceden tespit edilen iskâna elverişli arazilere, mevcut mahalle ve köylere yerleştirilirken, bir kısmı da kimsenin tasarrufunda bulunmayan boş alanlara iskân edilerek, yeni yerleşim birimlerinin kurulması sağlanmıştır. Gerekirse göçmen iskânı için arazi satın alınarak (Halaçoğlu 1995: 119; İpek 1995: 187) göçmen köyleri inşa edilmiştir. Eskişehir'de bulunan Lütfiye Köyü de Eskişehir'e gelen Bosna göçmenleri için inşa edilen köyler arasında yer almaktadır.

Eskişehir'de Bir Boşnak Köyü: Lütfiye Köyü

Lütfiye diğer adıyla Eskipazar Köyü, Eskişehir ilinin Mihaliççik ilçesine bağlı olup, Eskişehir'e 99 km. Mihaliççik'a ise 3 km. uzaklıkta olan bir köydür. Bosna-Hersek'ten gelen Boşnak göçmenler tarafından kurulan Lütfiye Köyü, eski bir Boşnak köyü olup, nüfusu 100 kadar kişi yani 20-25 haneden ibarettir.

Lütfiye Köyü'ndeki görüşmeler sırasında, köyün tarihiyle ilgili olarak ortak tarihsel anıların paylaşıldığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda görüştüğümüz köy sakinlerinin; köye ilk yerleşim, köyün adının nereden geldiği ve eski adını nereden aldığı, köye ilk göç edenlerin uğraşları gibi konularda ortak görüş içerisinde oldukları görülmektedir.

Görüşme yaptığımız köy sakinleri tarafından edindiğimiz bilgilere göre, köye ilk göçün gerçekleştiği dönem ve köyün kuruluşu ile ilgili olarak şunları söyleyebiliriz: Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesinden sonra yaşadıkları zorluklar, asimilasyon korkusu ve uğradıkları zulümler karşısında, Bosna Müslümanları kitleler halinde Osmanlı topraklarına doğru göç etmeye başlamışlardır. Anadolu'ya gelen göçmenlerin yerleştirildikleri yerler arasında Eskişehir bölgesi de bulunmakta olup, Eskişehir'e gelen göçmenlerin öncelikle boş arazilere, kırsal kesimlere, devletin kullanımında olan arazilere ve şehrin dışındaki mahallelere yerleştirilmesi yoluna gidilmiştir. Göçmenler için kurulacak köylerin, iklim olarak göçmenlere uygun, ormanlara yakın ve yüksek kesimler civarında olması gibi bazı noktalara dikkat edilmeye çalışılmıştır. Sündiken Dağları'nın eteğinde kurulmuş olan Lütfiye Köyü'nün de bu özelliklere uygun bir yapısı vardır. Lütfiye Köyü'nün kurulduğu arazi, aslında avlak ve otlak olarak kullanılmaktadır. Ancak, yaşanan göçler karşısında bu arazinin Bosnalı göçmenlere tahsis edilmesi ve Bosnalı göçmenlerin bir kısmının burada iskân edilerek köy kurulması uygun görülmüştür. Aslında Boşnak göçmenler, Lütfiye Köyü'nden önce Emirçik Köyü'ne yerleştirilmişler de sivrisinek ve sıtmadan dolayı burada barınamamışlardır. Eskişehir'de Mihaliççik ilçesine bağlı Sarıköy (Yunus emre), Yaylaköy, Ahırözü ve Uluçayır köylerinde, Sivrihisar'a bağlı Koçaz (Koçcaz-Hüdavendigar) ve Güvemli köylerinde Boşnak göçmenler vardır. Özel-

likle Yaylaköy, Koçaz ve Lütfiye köyleri Boşnaklar tarafından kurulmuş Boşnak köyleridir.

Göçmenlerin süratle iskân mahallerine gönderilmeleri ve biran önce yerleştirilmeleri önemli olduğundan, özellikle anayollara yakın ve ulaşım olanaklarına sahip bölgelere iskân edilmeleri ilke olarak benimsenmiştir (Önder vd. 2005: 132-133). İstanbul-Eskişehir, İstanbul-Eskişehir-Konya ve İzmit-Eskişehir-Ankara gibi Demiryolu Hatlarının Eskişehir'den geçmesi idari, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan büyük değişiklikler yarattığı gibi, göçmenlerin bölgeye yerleştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Güneş vd. 2007: 95). II. Abdülhamid döneminde, Almanların demiryolunu kolonizasyon amacıyla kullanmalarını ve Anadolu'da Alman kolonileri oluşturulmasını önlemek gibi çeşitli kaygılarla, göçmenlerin demiryolu hattı boyunca iskân edilmeleri yönünde hareket edilmiştir. Bu doğrultuda, Kütahya-Afyon-Konya hattında olduğu gibi, Eskişehir-Ankara hattı da iskân bölgesi olarak seçilmiştir. Böylece göçmenlerin yerleşim ve üretim sorunları çözüme kavuşturulduğu gibi, savaş dönemlerinde olası sabotaj hareketlerine karşı da önlem alınmıştır (Önder vd. 2005: 133-134; Ortaylı 1983: 94). İşte, Mihaliççik ilçesine bağlı Yunusemre (Sarıköy) beldesinden geçmekte olan Eskişehir-İstanbul demiryolu hattı da bölgeye göçmenlerin gelmesinde ve yerleştirilmelerinde önemli bir rol oynamıştır. Edindiğimiz bilgilere göre, Bosnalı göçmenlerin Lütfiye Köyü ve civar bölgelere gelerek yerleşmelerinde etkili olan faktörler arasında, demiryolu hattı önemli bir yere sahiptir.

Bosnalı göçmenler, Lütfiye Köyü'ne ilk olarak yaklaşık 1898 (H. 1316)' yıllarında gelmişlerdir. Yaklaşık olarak 15-16 hane kadar oldukları sanılmaktadır. Ardından, 10 yıl kadar sonra 1908 yılında, ikinci grup göçmenin de gelerek köye yerleştirilmesiyle Lütfiye Köyü kurulmuş ve köyün nüfusu 26-28 haneye ulaşmıştır. Bu arada, Anadolu'nun farklı bölgelerine yerleştirilmiş olan, ancak salgın hastalıklar, iklim yapısı, ekonomik faktörler ve akrabaları ile bir arada bulunma isteği gibi çeşitli sebeplerle iskân edildikleri yerleri terk ederek gelen ve köye yerleşen gruplar da olmuştur²⁰. Ayrıca, ilk göçle gelerek köye yerleşenlerin, daha sonra tanıdıklarını ve akrabalarını da yanlarına çağırma sonucunda köyün nüfusu zamanla 30-40 haneye ulaşmıştır. Ancak, günümüzde çeşitli sebeplerle Eskişehir, İstanbul gibi bölgelere yapılan yerleşmeler neticesinde nüfus yine azalmış, 20-25 haneye kadar düşmüştür. Köyde yaşlı nüfusun ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Atalarının Türkiye'ye nereden geldiklerini bilme durumları ile ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde, Lütfiye Köyü'ne iskân edilmiş olan Boşnakların genellikle Saraybosna, Hersek, Karadağ, Sancak gibi bölgelerden gel-

²⁰ Lütfiye Köyü'nden olup şu anda Eskişehir'de Görme Engelliler Federasyonu (GÖRSEM) Başkanı olan Sayın Remzi Korkut ile yaptığımız görüşmede; atalarının ilk olarak İnegöl bölgesine yerleştirilmesine rağmen, bölgede çıkan kolera salgını nedeniyle buradan ayrılarak, ikliminin kendileri için daha uygun, yüksek ve çamlık bir bölge olması nedeniyle Lütfiye Köyü'ne yerleşmeyi tercih etmeleri bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

dikleri anlaşılmaktadır. Köye ilk olarak gelen Boşnakların sülalelerin ismi, geldikleri bölgeler ve sonradan aldıkları soyadları ile ilgili olarak edinebildiğimiz bilgileri şu şekilde sıralamak mümkündür²¹:

Kenariçler (Travnik bölgesi)– Yıldırım soyadını almışlardır.

Koriçler (Travnik bölgesi)– Ercan soyadını almışlardır.

Himsiçler (Baynaluka)– Eren soyadını almışlardır.

Hacuviçler (Hersek bölgesi)– Hersek ve Şahin soyadını almışlardır.

Kuluçaninler (Klyuç beldesi)– Duygu soyadını almışlardır.

Şumiçler (1. Kuşak) – Kartal soyadını almışlardır.

Duse-Dubsa (Dubistsa Köyü)– Durmaz soyadını almışlardır.

Selim Ağçe Avdiç (Bosna- Karadağ eyaleti Karniş bölgesi)– Ağçertürk soyadını almışlardır.

Avdiçler – Kaya soyadını almışlardır.

Şumiçler (2. Kuşak) (Bosna- Karadağ eyaleti)– Balkan soyadını almışlardır.

Kolaniçler (Kolaniya bölgesi)– Toprak soyadını almışlardır.

Kurtiçler (Travnik)– Korkut soyadını almışlardır.

Tunçkonka (Beypazarından)– Yılmaz soyadını almışlardır.

Salih Salko Nazif babaları Hamza (Bosna-Karadağ eyaleti Tuzlak bölgesi) – Tural soyadını almışlardır.

Köye ilk olarak yerleşen bu ailelerin, elbette günümüzde 3. ve 4. kuşak çocukları yaşamaktadır. Osmanlı Devleti tarafından eldeki imkânlar ölçüsünde, bir yandan göçmenlerin en kısa sürede iskân edilerek gündelik hayatlarını sürdürebilmeleri için göçmenlerin iskânına yönelik arazi tahsisi yapılırken, diğer yandan da üretici bireyler olarak topluma katkıda bulunmalarını sağlamak amacıyla çeşitli yardımlarda bulunulmuştur²². Bu doğrultuda; konut inşası²³, yiyecek²⁴, giyecek ve nakdi yardımların yapılması, zanaatkârlara gerekli imkânların sağlanması, tarımla uğraşanlara gerekli tarımsal araç-gereç, öküz ve tohumluk yardımı, vergi ve askerlik gibi alanlarda bazı muafiyetlerin sağlanması gibi çalışmalar yapılmıştır. Lütfiye Köyü'ne iskân edilen 17 hane Boşnak göçmene de çift hayvanı alınması için

²¹ Köye ilk yerleşenlerin soy kütüğü ile ilgili bilgiler, Sayın Remzi Korkut ve Halime Korkut'tan alınmıştır.

²² Bosna göçmenlerine yapılan yardımlarla ilgili olarak: BOA. DH. MKT., nr. 584/47 ve İ. HUS., nr. 91/1319-B-47: Mihaliççik'in Eskipazar bölgesinde iskân olunan Boşnaklara (17 hane), çift hayvanı alınması için 1000'er kuruş verilmesi ve Ankara'ya yerleştirilen Boşnaklara gerekli tarım aleti ve hayvan yardımının yapılması ile ilgili hükümler örnek olarak gösterilebilir.

²³ BOA. İ. HUS., nr. 88/1319-M-30: Ankara'ya gelen sekiz bin Bosna göçmenine ev inşa edilmesi hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir.

²⁴ BOA. MV., nr. 61/57: İnegöl kazasına yerleştirilen Bosna göçmenlerine yaklaşan kış mevsimi nedeniyle tohumluk ve yemeklik olarak buğday dağıtılması hakkındaki hüküm örnek olarak gösterilebilir.

1000'er kuruşluk yardımın ve benzeri yardımların yapıldığı, belgelerden ve yaptığımız görüşmelerden anlaşılmaktadır.

Köyün adı konusunda kesin bir bilgi yoktur. Köy sakinlerine göre köyün adı; köyün kurulduğu arazinin sahibi olan Sultan Abdülhamid'in kızı ya da kız kardeşi Lütfiye Hanım'a istinaden "Lütfiye Köyü" olarak kabul edilmiştir. Ancak bu iddiayı destekleyen bir belge mevcut olmadığı gibi, Sultan Abdülhamid'in kızı ya da kız kardeşi Lütfiye Hanım adında bir kimseye de kayıtlarda rastlanmamıştır. Tarihte Lütfiye Sultan olarak bilinen kişi, Sultan Reşat'ın torunu, Şehzade Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin kızıdır. Ancak Lütfiye Sultan hayata geldiklerinde Lütfiye Köyü adı çoktan belgelerde yer almaya başlamıştır. Dolayısıyla köylülerin bu iddiasının, şimdilik, kesin olmadığını söyleyebiliriz. Diğer yandan, köyün bağlı olduğu Mihaliççik ilçe merkezinde eskiden pazar kurulmadığı, pazarın Cumartesi günleri olmak üzere haftada bir gün, Lütfiye Köyü ile Mihaliççik arasındaki alanda kurulduğu, ancak sonradan Mihaliççik ilçe merkezinde pazar kurulmaya başlandığı, köyün "Eskipazar" olarak bilinen eski adının da eskiden kurulan pazar yerine istinaden buradan geldiği söylenmektedir.

İlk göç ettikleri dönemle ilgili olarak özellikle yerli halkla yaşanan sorunlar²⁵ konusunda yaptığımız görüşmelerde; dedelerinin özellikle dil sorunu nedeniyle çevreye uyum sorunu yaşadıklarını ve yabancılık çektiklerini, yerli halkın ilk olarak göçmenleri istemediklerini ve göçmenlere arazi verilmesine kızdıklarını, aralarında sürtüşmeler yaşandığını ifade etmişlerdir. Ancak, göçmenlerin iletişimi seven, zanaatkâr insanlar (inşaat ustası) oldukları için bu sorunların zamanla aşılarak, yerli halk tarafından kabullenildikleri görülmüştür. Elbette dil sorununun dışında, konut sıkıntısı, ekonomik sıkıntılar, kimlik sorunu gibi durumlar da yine göçmenlerin yaşadıkları sorunlar arasında yer almış ve uyum sürecini etkilemiştir. Lütfiye Köyü sakinlerinin ilk dönemlerde kapalı bir topluluk olmaları itibarıyla, evlilikleri kendi aralarında yaptıkları, dışarıdan kız almadıkları gibi, dışarıya kız da vermedikleri ifade edilmektedir. Ancak, yerleştikleri çevreye uyum sağladıktan sonra ve zamanla, yaklaşık 30-35 yıldan beri bu durum değişmiş ve dışarıdan kız alıp, dışarıya kız vermeler yani köy dışından evlilikler de başlamıştır. Şu anda köyde karı-koca her ikisi de Boşnak olan sadece üç hane nin bulunduğu, diğerlerinin yerli halkla karıştıkları ifade edilmektedir.

Köye ilk göçle gelenlerin uğraşları ile ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde edindiğimiz bilgilere göre; gelenlerin çoğu inşaat ustası olup bir kısmı da tarım ve hayvancılıkla uğraşmıştır. İnşaat ustalarının son derece maharetli oldukları, bu sayede bölgede yaşayan yerli halkla kaynaşmada bu durumun oldukça etkili olduğu ve günümüzde bile bölgede yapılacak inşaat işlerinde Boşnak ustaların arandığı anlaşılmaktadır. Köy sakinlerinin eğitim

²⁵ Göçlerin sosyal boyutu ile ilgili olarak bkz.: Tuncay Bilecen, "Arşiv Belgelerinden Edebiyata Balkan Göçlerinin Sosyal Boyutu", *Toplumsal Tarih*, S.142, Ekim 2005, İstanbul, s.78-84.

durumları ve meslekleri ile ilgili olarak, günümüzde de yine büyük ölçüde inşaat ustalığı, tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları, ancak özellikle yeni kuşağın eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak, köyden makine mühendisi, ziraat mühendisi, doktor, hemşire gibi çeşitli meslek gruplarına mensup kişilerin de yetiştiği ifade edilmektedir.

Lütfiye Köyü'ne iskân edilen Boşnaklar, kendilerine yeni soyadı alırlarken Türk soyadlarının yanında, genellikle geldikleri yerlerden esinlenerek Balkan, Hersek, Boşnak gibi soyadlarını da tercih etmişlerdir²⁶.

Köye ilk göçle gelenlerin en büyük sorunları arasında dil sorunu yer almaktadır. Göçmenlerin konuştuğu Boşnakça, Hint-Avrupa dil grubundan bir Güney Slav dili olup, bu dil Bosna-Hersek'te yaşayan ve diasporadaki Boşnaklar tarafından konuşulmaktadır. Boşnak dilini Sırpça ve Hırvatçada ayıran en önemli özellik, Osmanlı döneminde Türkçe vasıtasıyla Boşnakçaya girmiş olan ve genellikle yaşam biçimini yansıtan bazı terimler ve kelimelerdir (Dedeic vd. 2012: 702-703; Çetin 2009: 352-353). Türkiye'deki Boşnaklar ana dillerini evlerinde ve kendi aralarında, sadece sözlü olarak kullanmaktadırlar. Aynı durum Lütfiye Köyü'nde yaşayan Boşnaklar için de geçerlidir. Yaptığımız görüşmelerde, Lütfiye Köyü sakinlerinin Boşnakçayı evlerinde ve birinden bir şey gizlemek istedikleri zaman kendi aralarında konuştukları, diğer yandan, Boşnakçanın özellikle yaşlılar arasında yaygın olarak bilinip konuşulmasına rağmen, gençler arasında unutulmaya doğru yol aldığı anlaşılmaktadır. Köye ilk göçle gelenlerin Türkçe bilmediklerinden büyük sıkıntılar yaşadıkları, özellikle çevreye uyum noktasında dil sorununun önemli bir yere sahip olduğu, ancak zamanla bu durumun aşılacak, çeşitli şekillerde Türkçenin öğrenildiği yönündeki ifadeler dikkat çekicidir.

Göç eden insanlar, göçle birlikte benliklerinin yanında kimliklerini de getirdiklerinden, göç olgusu ile kimlik arasında önemli bir ilişki vardır. Göçmenler, göç neticesinde kimliklerini ve aidiyetlerini yeniden sorgulamak zorunda kalırlar ve bu durum özellikle göç eden ilk kuşakta daha yoğun olarak yaşanmaktadır. Sonraki kuşaklarda ise ikilemler ve çelişkiler yaşanabilmektedir (Tacoğlu vd. 2012: 1952). Lütfiye Köyü sakinleri ile kendilerini nasıl tanımladıkları konusunda yaptığımız görüşmelerde; kendilerini öncelikle "Müslüman-Türk" olarak tanımlasalar da, "Boşnak" ya da "Boşnak kökenli Türk vatandaşı" oldukları yönündeki tanımlamaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu durum, Boşnak göçmenlerin kendi kültürel değerlerini korumaya çalışırken, aynı zamanda, yerleştikleri ülkenin değerleriyle de yaşadıkları şeklinde yorumlanabilir. Ancak, Boşnak kimliğinin din üzerine kurulmuş olduğu, Boşnakların Osmanlı'dan beri Türkiye'ye zaten bir kültür yakınlıklarının olduğu ve bu durumun, Boşnakların her anlamda uyum sürecini kolaylaştırdığı da göz ardı edilmemelidir.

²⁶ Hüseyin Kamil Balkan (86), Meliha Balkan (77), Asım Balkan (75) ile Ahmet Hersek gibi köy sakinlerinin soyadları örnek olarak gösterilebilir.

Lütfiye Köyü'nde yaşayan Boşnakların giyim tarzı, yemek kültürü, doğum, düğün, ölüm gibi kültürel değerleri ile ilgili olarak yaptığımız görüşmelerde; eskiden bu alanlarda birtakım farklılıklar olsa da artık bu farklılıkların, dil ve yemek kültürü dışında, büyük ölçüde ortadan kalktığı görülmektedir. Örneğin; giyim tarzı olarak, eskiden Boşnak kadınların "zar" adı verilen siyah, peçeli çarşaf giydikleri ancak günümüzde artık yerli halkla aralarında giyim-kuşamda bir farklılık kalmadığı, köyde genelde şalvar giyildiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde doğum, ölüm, düğün merasimlerinin de yerli halkla pek farklılık arz etmediği anlaşılmaktadır. Doğan çocuklara verilecek isimlerin yabancı olmamasına dikkat edildiği, gücü yetenlerin mevlüt okutup, kurban kestirdikleri görülmektedir. Özellikle ilk dönemlerde sosyal yardımlaşmanın çok fazla olduğu, yapılacak işlerin imece usulü yapıldığı, Boşnak göçmenlerin birbirlerine daha bağlı oldukları, mesela köyde bir cenaze olduğunda, o gün kimsenin işe gitmeyerek cenaze evine gittiği ve gerekli yardımlaşmanın yapıldığı anlatılmaktadır. Günümüzde, sosyal ve kültürel değişimin bütün yönleriyle yaşandığı, geleneksel kültüre ait pek çok âdetin unutulduğu Lütfiye Köyü'nde, Boşnak kültürüne ait pita (Boşnak böreği), koturaça, gömme ekmek gibi geleneksel yemekler, düğün, doğum, cenaze merasimleri, misafirperverlik ve yardımlaşma gibi unsurlar canlılığını korumaktadır. Boşnaklarda mevcut yardımlaşma ve birliktelik duygusu, savaş yıllarında da kendisini göstermiştir. Çanakkale ve Kurtuluş Savaşları'na köyden yaklaşık 40 kişinin katıldığı, bunlardan ancak 7 kişinin geri döndüğü, Yunanlıların Eskişehir'i işgal ettiği dönemde Lütfiye Köyü'nün Yunanlılar tarafından tamamen yakılıp yıkılmasına rağmen, işbirliği içerisinde köyün yeniden kurulduğu ifade edilmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde aldığı yenilgilerden sonra sınırlarının daralarak, toprak kayıplarının ve geri çekilmenin başlaması, Balkanlarda ve diğer bölgelerde hâkimiyetin kaybedilmesi ve yaşanan gelişmeler neticesinde, Müslüman ahalinin katliam, baskı ve zorlamalar nedeniyle göç etmek zorunda kalmasıyla, Osmanlı Devleti göç sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Fethedildikten ve en geniş sınırlara ulaşıldıktan sonraki süreçte başlayan geri çekilme ile birlikte yaşanan bu göç probleminin en yoğun olarak görüldüğü bölgelerden birisi de Balkanlardır.

1878'de Avusturya-Macaristan'ın idaresine verilen Bosna-Hersek'in, 1908'de resmen Avusturya-Macaristan'a katılmasıyla, Osmanlı Devleti'nin buradaki hakları sona ermiştir. Avusturya-Macaristan'ın bölgeyi önce geçici olarak işgali, ardından ilhak etmesi ile bölgede zulüm ve baskı dönemi başlamıştır. İşgalden sonra Avusturya'nın, Müslümanlar üzerinde istediği otoriteyi kurabilmek için baskı ve asimile faaliyetlerine başlamasıyla, Bosna-Hersek'ten Osmanlı topraklarına ilk kitlesel göç hareketleri başlamıştır. İlki 1878'de, sonrakiler 1882, 1900, 1908 ve 1918 tarihlerinde olmak üzere beş büyük göç dalgası yaşanmıştır. Bu büyük göç dalgalarının yanı sıra Boşnak-

ların başka göçleri de olmuştur. Osmanlı topraklarına yönelik olarak başlayan Boşnak göçlerinin temelinde, Avusturya-Macaristan'ın Boşnaklara karşı izlediği idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel tutumlar yatmaktadır. Özellikle ekonomik ve dini faktörler göçün en önemli sebebinin oluşturmuştur ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde birçok zorluk ve zulüm yaşamış olan Boşnaklar, çareyi göç etmekte bulmuşlardır.

Gerilemenin parçalanmaya dönüştüğü ve sürekli toprak kayıplarının yaşandığı bu dönemde Osmanlı Devleti, esaret altında kalan ve Avrupalı devletlerin mecburi göçe tâbi tutma politikası karşısında kendisine sığınan eski vatandaşlarına duyarsız kalamayarak, istila edilen topraklardan göç eden binlerce Müslüman ahalie, insani duygular başta olmak üzere çeşitli sebeplerle kapılarını açmış ve bunlar iç bölgelere nakledilerek, yeniden yerleştirilmek mecburiyetinde kalmış, içe dönük bir iskân politikası takip edilmiştir.

Coğrafi konumu, tarıma elverişli geniş, verimli ve boş arazilere sahip olması ve ulaşım imkânları sayesinde Anadolu'daki ilk yerleşim merkezlerinden biri olan Eskişehir bölgesi, Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan Anadolu'ya yönelik olarak yapılan göçlerde, göçmenlerin yerleştirildikleri önemli merkezlerden biri olmuştur. Eskişehir'e yerleştirilen Tatarlar, Çerkezler, Abazalar, Romanya ve Bulgaristan göçmenleri gibi göçmen grupları arasında bulunan Boşnak göçmenleri de önemli bir yere sahiptir.

Boşnak göçmenler Eskişehir'de genel olarak, iklim ve yaşam koşullarının kendilerine uygun olduğu yerlere yerleşmek istemişlerdir. Eskişehir'de Mihaliçcik ilçesine bağlı Lütüye Köyü, Sarıköy (Yunusemre), Yaylaköy, Ahırözü ve Uluçayır köyleri, Sivrihisar'a bağlı Koçaz (Koçcaz-Hüdavendigâr) ve Güvemli köyleri, Boşnak göçmenlerin yerleştirildikleri bölgeler arasında yer almaktadır. Özellikle Yaylaköy, Koçaz ve Lütüye köyleri Boşnaklar tarafından kurulmuş Boşnak köyleridir.

Elbette diğer göçmenlerde olduğu gibi Boşnak göçmenler için de yurt tutabilmek kolay olmamış, büyük acı, sıkıntı ve kayıplar yaşanmıştır. Bir yanda yerli halk ile göçmenler arasında başta uyum problemi olmak üzere yaşanan sosyal ve ekonomik sıkıntılar, diğer yanda yaşamlarını sağlayabilmeleri için gerekli olan araç-gerecin yetersiz olması gibi faktörler, hayatı oldukça zorlaştırmıştır. Tüm olumsuz ve zor şartlara bir de geride bıraktıkları yakınlarının kaygısı ve devam eden savaş ve yokluklar da eklenince sıkıntıları daha da artmıştır. Bütün sıkıntı ve güçlüklerle rağmen Boşnak göçmenler, yurt tutmaya ve hayata tutunmaya çalışmışlardır. Eskişehir Lütüye Köyü Boşnakları, bu durumun en canlı örneğidir.

Eskişehir'e iskân edilen göçmenlerin, Eskişehir'in nüfusu, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Eskişehir'de tarım, hayvancılık ve ticari faaliyetlerin gelişmesinde, ekonomik hayatın canlanmasında göçmenler önemli roller oynamışlardır. Örneğin, Boşnak göçmenler özellikle inşaat ustalığı konusunda oldukça maharetli oldukla-

rından, bu noktada buldukları çevreye önemli katkı sağlamışlardır. Diğer yandan Boşnak göçmenler, geldikleri bölgelerin kendilerine has giyim-kuşam, yemek, dil ve eğlence alışkanlıkları ve gelenekleri ile Eskişehir'in sosyal ve kültürel hayatını önemli derecede etkilemişlerdir. Savaş yıllarında gerek bizzat savaşa katılmak yoluyla, gerekse de ellerinden geldiğince maddi ve manevi yardımlarını esirgememişlerdir.

İlk dönemlerde kendi içlerine kapalı bir topluluk olan Boşnaklar, evliliklerini de kendi içlerinde yaptıklarından, dillerini ve kendi geleneklerini korumuşlardır. Ancak zamanla yerli halkla ve sosyal çevreyle bütünleşmeler ve dışa açılımların başlamasıyla, bir yanda kendi geleneksel kültürlerini, diğer yanda da yerli halktan etkilenip ya da onları etkileyerek yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Elbette bu durum kültürel kimliklerinin kaybolma sürecini de başlatmıştır. Günümüzde, Boşnak kültürünü yaşatmak için kültür ve dayanışma dernekleri kurulmuştur. Haziran ayı başında, Lütifiye Köyü piknik alanında şenlik ve kaynaşma günü olarak düzenlenen Pita şenlikleri de Boşnak kültürünü canlı tutabilmek için yapılan çalışmalar arasındadır. Ancak sonuçta Boşnaklar, kendilerini Türkiye'ye ait görmekte ve kimlik tanımlamalarında Türklük ve Müslümanlık vurgusu ön plana çıkmaktadır. Sağduyulu ve dini inançlarına bağlı birer Müslüman, aynı zamanda eğitilmiş ve uygar insanlar olan Boşnaklar, çalışkan, devlet yönetimi ile her zaman barışık ve uyum içerisinde olmuşlardır. Gelenek ve görenekleri de genel anlamda Türkiye'deki genel geçer kültürümüzle örtüşmektedir.

Sonuç olarak şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; ilk dönemlerden itibaren göçmenlerin önemli yerleşim alanlarından biri olması sebebiyle bir göçmen kenti olarak nitelendirebileceğimiz Eskişehir'de göçmenler sayesinde oluşan kültürel doku, örf ve adetlere gösterilen saygı, birlikte ve kardeşçe yaşama becerisi, ekonomik ve sosyal imkânlar, Eskişehir'i cazip ve yaşanabilir bir kent kılmakta ve günümüzde de çeşitli bölgelerden bireysel olarak Eskişehir'e göçler devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BOA. DH. MKT., nr. 584/47
BOA. İ. HUS., nr. 91/1319-B-47
BOA. MV., nr. 61/57
BOA. HAT, 408- 21252/A
BOA. C. AS., 1220-54745
BOA. HAT, 421-21715/D
BOA. HR. SYS, nr. 256 /2
BOA. İ. HUS., nr. 88/1319-M-30
BOA. MV., nr. 61/57
BOA. Y. PRK. ŞH., nr. 1/45

Kitap ve Makaleler

- AĞANOĞLU, H. Yıldırım (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihî Göç*, İstanbul: Kum Saati Yay.
- ALBEK, S. (1991). *Dorylaion'dan Eskişehir'e*, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yay.
- ANDRİÇ, İ. (2012). *Drina Köprüsü*, Çev. H. Ali Ediz-Nuriye Müstakimoğlu, İstanbul: İletişim Yay.
- ARMAOĞLU, F. (2003). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara: TTK Yay.
- AYDIN, M. (2005) *Balkanlar'da İsyân, Osmanlı-İngiliz Rekabeti, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'daki Ayaklanmalar (1875-1876)*, İstanbul: Yeditepe Yay.
- BABUNA, A. (2012). *Bir Ulusun Doğuşu Geçmişten Günümüze Boşnaklar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- BABUŞ, F. (2006). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti Uygulamaları*, İstanbul: Ozan Yay.
- Bosna-Hersek İle İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919)*, (1992), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay.
- BİLECEN, T. (2005), "Arşiv Belgelerinden Edebiyata Balkan Göçlerinin Sosyal Boyutu", *Toplumsal Tarih*, S.142, s.78-84.
- ÇETİN, M. (2009). "Toplumsal Kimliğin Devamlılığına Dilin Etkisi ve Boşnakların Türkçe Tercihî", *1st International Symposium on Sustainable Development*, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, June 2009-10, s.352.
- DARKOT, B. (1979). "Bosna-Hersek", *MEB İslam Ansiklopedisi*, C.2.
- DEDEİC-KIRBAÇ Amra (2012). "Tarih ve Gelenek Bağlamında Türkiye'de Boşnaklar", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C.9, S.1, s.696-711.

- DEMİREL, M. (2008). "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.2, s.285-306.
- DJURDJEV, B. (1992). "Bosna-Hersek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6, s.297-305.
- DOĞRU, H. (1990). *Osmanlı İmparatorluğunda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı (XV. ve XVI. yüzyılda Sultanönü Sancağı)*, İstanbul.
- , (2013), "Balkanlarda Osmanlı Fetihleri (1453-1683)", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Ankara: Akçağ Yay., s.297-315.
- EMGİLİ, F. (2012). *Yeniden Kurulan Hayatlar-Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- ERKAN, S. (1999). "XIX. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri İskân Politikasına Yabancı Devletlerin Müdahaleleri", *Osmanlı*, C.IV, s.612-631.
- GÖLEN, Z.(2009). *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)*, Ankara: Alter Yay.,
- , (2013), "Osmanlı İdaresinde Bosna - Hersek", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Ankara: Akçağ Yay., s.365-378.
- GÜNDÜZ, T, (2012), *Allahimanet Bosna-Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü*, İstanbul: Yeditepe Yay.
- GÜNEŞ İhsan-Kemal Yakut (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Eskişehir (1840-1923)*, Eskişehir: Anadolu Üni. Yay.
- HALAÇOĞLU, A. (1995). *Balkan Harbi Sırasında Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara: TTK Yay.
- İPEK, N. (1999). *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Ankara: TTK Yay.
- JELAVICH, B. (2009). *Balkan Tarihi (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Çev. İhsan Durdu, C.1, İstanbul: Küre Yay.
- KARATAY, O. (2013). "Ortaçağ Bosna Devleti", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Ankara: Akçağ Yay., s.155-167.
- , (2013), "Habsburg İdaresinde Bosna ve Boşnaklar", *Balkanlar El Kitabı*, C.1, Ankara: Akçağ Yay., s.527-537.
- KARPAT, K. (2003) *Osmanlı Nüfusu (1830-1914), Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- , (2010), *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul: Timaş Yay.
- KOÇKAR, M. Tekin (1999). *Eskişehir Halkbilim Ürünleri*, Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yay.
- KONDO, S. (2003). *Bosna-Hersek Coğrafyası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MAHMUD CELÂLEDDİN PAŞA (1983), *Mir'ât-ı Hakikat (Tarihi Hakikatların Aynası)*, İstanbul: Berekât Yay.

- Muâhedât Mecmuası, C. V, Ankara: TTK Yay., 2008.
- OĞUZOĞLU Yusuf- Feridun Emecen (1995), "Eskişehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, s.398.
- ORTAYLI İlber (1983), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul: Kaynak Yay.
- ÖNDER Selahattin - Engin Kırılı (2005), *Osmanlı Döneminde Eskişehir'e Göçler*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.6, S.1, s.130-143.
- POYRAZ TACOĞLU Tuğça - Gülay Arıkan-Adem Sağır (2012), "Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği", *Turkish Studies*, Volume 7/1, s.1941-1965.
- SLOAN William M. (2008). *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Çev. Sibel Özbudun, İstanbul: Nesnel Yay.
- ŞAHİN, C. (2011). *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- TANOĞLU, A. (1954). "İskân Coğrafyası-Esas Fikirler, Problemler ve Metod", *Türkiyat Mecmuası*, C.XI, s.1-32.
- TUNÇDİLEK, N. (1954). "*Eskişehir Bölgesinde Yerleşme Tarihine Toplu Bir Bakış*", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.15, No:1-4, 1954, s.193.
- UZUNÇARŞILI, İ. (1982). *Osmanlı Tarihi*, C.1, Ankara.
- VEREN, E. (2012). *Eskişehir'i Görsem-Eskişehir Üzerine Folklorik İnceleme ve Araştırmalar*, Ankara.
- YILMAZ, M. (1999). "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Muhaciri İskân Politikası", *Osmanlı*, C.IV, s.587-601.
- Yurt Ansiklopedisi* (1982), "Eskişehir", C.4, s.2824.